

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАСУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ
В КАРПАТСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РАЙОНІCURRENT STATE AND PROSPECTS OF RESOURCE CONSERVATION
DEVELOPMENT IN THE CARPATHIAN ECONOMIC REGION

У статті розглянуто основні підходи до поняття ресурсозбереження; визначено необхідність аналізу ресурсозбереження з урахуванням природних особливостей та специфіки природно-ресурсного потенціалу окремої території; досліджено сучасний стан та проблеми ресурсозбереження у Карпатському економічному районі. Розглянуто три групи показників ресурсозбереження: економічні, екологічні, соціальні. Проаналізовано динаміку валового регіонального продукту та капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища Карпатського регіону за 2016–2019 рр., визначено причини несприятливої соціально-економічної та екологічної ситуації у регіоні. Досліджено основні екологічні та соціальні показники ресурсозбереження. Проаналізовано викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в розрізі окремих областей досліджуваного регіону, а також звернуто увагу на показник захворюваності населення. На основі проведеного дослідження запропоновано пріоритетні напрями проведення ресурсозберігаючої політики у Карпатському економічному районі.

Ключові слова: ресурсозбереження, економічний район, еколого-економічна безпека, економічні показники ресурсозбереження, валовий регіональний продукт, капітальні інвестиції, екологічні показники ресурсозбереження, соціальні показники ресурсозбереження.

В статье рассмотрены основные подходы к понятию ресурсосбережения;

определена необходимость анализа ресурсосбережения с учетом природных особенностей и специфики природно-ресурсного потенциала отдельной территории; исследованы современное состояние и проблемы ресурсосбережения в Карпатском экономическом районе. Рассмотрены три группы показателей ресурсосбережения: экономические, экологические, социальные. Проанализирована динамика валового регионального продукта и капитальных инвестиций на охрану окружающей среды Карпатского региона за 2016–2019 гг. Определены причины неблагоприятной социально-экономической и экологической ситуации в регионе. Исследованы основные экологические и социальные показатели ресурсосбережения.

Проанализированы выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух в разрезе отдельных областей исследуемого региона, а также обращено внимание на показатель заболеваемости населения. На основе проведенного исследования предложены приоритетные направления проведения ресурсосберегающей политики в Карпатском экономическом районе.

Ключевые слова: ресурсосбережение, экономический район, эколого-экономическая безопасность, экономические показатели ресурсосбережения, валовой региональный продукт, капитальные инвестиции, экологические показатели ресурсосбережения, социальные показатели ресурсосбережения.

УДК 330.338.2

<https://doi.org/10.32843/infrastruct45-30>

Бойда С.В.

к.е.н., асистент кафедри обліку

і оподаткування

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

Boyda Svitlana

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National

University

The article considers the main approaches to the concept of resource conservation; the expediency of considering resource conservation in inseparable connection with ecological and economic security is proved; the necessity of the analysis of resource saving taking into account natural features and specificity of natural resource potential of separate territory is defined; the current state and problems of resource conservation in the Carpathian economic region are studied. It is determined that the result of resource conservation should be an increase in economic, environmental and social efficiency of production. Three groups of resource saving indicators are considered: economic, ecological, social. The dynamics of gross regional product and capital investments in environmental protection of the Carpathian region for 2016-2019 are analyzed. The causes of unfavorable socio-economic and environmental situation in the region are identified: difficult to manage hydrological and climatic conditions; impaired transport accessibility; low specific indicators of arable land supply; the structure of the land fund is not optimal due to a significant reduction of the forested area, etc. The main ecological and social indicators of resource conservation are studied. Emissions of pollutants into the atmosphere in the context of individual areas of the study region are analyzed. The largest amount of pollutant emissions into the atmosphere is due to the supply of electricity, gas, steam and air conditioning. In terms of oblasts, the largest number of emissions is observed in Ivano-Frankivsk oblast. Attention is also paid to the morbidity rate. Based on the study, the priority areas of resource conservation policy in the Carpathian economic region are proposed, the main of which are the following: regular monitoring of resource conservation in the region; wide use of secondary raw materials in the processing industry; introduction of waste-free or low-waste production technologies; land fund stabilization; effective regulation of forest use, conservation of recreational resources; increasing motivation to implement resource-saving projects.

Key words: resource conservation, economic region, ecological and economic security, economic indicators of resource conservation, gross regional product, capital investments, ecological indicators of resource conservation, social indicators of resource conservation.

Постановка проблеми. Питання взаємозв'язку економічного розвитку і ресурсозбереження є актуальним уже протягом багатьох років. Підвищений інтерес науковців до дослідження цих проблем викликаний різким загостренням екологічної ситуації

в глобальному масштабі. Усе більше фінансових ресурсів у розвинутих країнах світу спрямовуються на погашення екологічних конфліктних ситуацій і ресурсозбереження. Еколого-економічна ситуація в Україні має значні територіальні відмінності як за

характером і гостротою проблем, так і за можливостями їх практичного вирішення. Саме тому назріла об'єктивна необхідність регіональної диференціації управлінських рішень та практичних дій, спрямованих на поліпшення соціально-економічної ситуації та ресурсозбереження конкретної території. Потреба у проведенні регіональної політики ресурсозбереження викликана також низькою результативністю уніфікованих механізмів регулювання еколого-економічної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню поняття ресурсозбереження присвятили свої праці такі сучасні вітчизняні вчені, як: І.С. Біла, Н.В. Красман [1], О.В. Брежнєва-Єрмоленко [2], Є.П. Желібо, Л.П. Гацька, Т.О. Мурована [4], О.В. Кубатко, А.А. Іскаков [6] та ін. Вивченням теоретичних та прикладних аспектів регіональної політики і проблем природокористування Карпатського регіону займаються А.Я. Гадзало [3], В.С. Кравців [5] та ін. Різноманітність теоретичних підходів та постійні зміни реальної соціально-економічної та екологічної ситуації викликають необхідність продовження досліджень у даному напрямі.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка поточного стану та визначення основних перспективних напрямів розвитку ресурсозбереження в Карпатському економічному районі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасний стан економіки України у цілому та Карпатського економічного району зокрема потребує підвищеної уваги до проблем екологізації виробництва та переорієнтації ресурсовитратних виробництв на ресурсозберігаючі. Різноманітність підходів, що застосовуються різними науковцями, а також багатогранність самого поняття «ресурсозбереження», призвели до існування багатьох трактувань досліджуваної категорії. У найбільш загальному контексті ресурсозбереження розглядається у двох основних напрямках: по-перше, ресурсозбереження є будь-якою діяльністю, спрямованою на охорону навколишнього середовища; по-друге, ресурсозбереження передбачає раціональне використання усіх без винятку ресурсів, включаючи природні. Український державний науково-дослідний інститут «Ресурс» трактує ресурсозбереження як прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції за тієї самої кількості використаної сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів [8].

На думку О.В. Кубатко та А.А. Іскакова [6], поняття ресурсозбереження необхідно розглядати у нерозривному зв'язку з еколого-економічною безпекою, що більш повно характеризує його сутність. Такий підхід доцільно використовувати у рамках даного дослідження. Під ресурсозбереженням зазначені науковці розуміють такий

механізм проектування, виробництва та реалізації продукції, за якого не порушуються життєво важливі інтереси суспільства, суб'єктів господарювання та навколишнього середовища [6, с. 31]. Результатом ресурсозбереження повинно бути підвищення економічної, екологічної та соціальної ефективності виробництва.

І.С. Біла та Н.В. Красман виділяють три групи показників ресурсозбереження: економічні, екологічні, соціальні [1, с. 54]. Основними економічними показниками ресурсозбереження є: обсяги споживання благ; обсяги заощаджень та інвестицій у розрахунку на душу населення внаслідок ресурсозбереження; капітальні вкладення в ресурсозберігаючу діяльність; обсяги фінансування ресурсозберігаючих заходів тощо. До екологічних показників ресурсозбереження відносять: викиди шкідливих речовин; обсяги споживання чистої води; частку розораних земель; розвиток сільських районів; обсяги похованих шкідливих відходів та ін. Соціальні показники ресурсозбереження – це: тривалість життя; рівень захворюваності населення; умови праці громадян; доступність громадян до освіти, системи охорони здоров'я, участі в управлінні суспільством тощо.

Для більш конкретного дослідження проблеми ресурсозбереження доцільно аналізувати, враховуючи природні особливості та специфіку природно-ресурсного потенціалу окремої території. Свої специфічні особливості притаманні Карпатському регіону України. Карпатський економічний район об'єднує чотири адміністративні області: Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську і Чернівецьку. Район характеризується вигідним економіко-географічним положенням у прикордонній зоні України з Молдовою, Румунією, Польщею, Словаччиною, Угорщиною; входить у євро регіони «Карпатський», «Верхній Прут»; багатий на лісові, водні та рекреаційні ресурси. Разом із тим Карпатський економічний район, як і більшість гірських територій, поступається рівнинним за рівнем соціально-економічного розвитку. Карпатський регіон займає 9,4% території держави, у ньому зосереджено 22% лісів, 26% земель природно-заповідного фонду, формується 36% водних ресурсів річкового стоку, розташовано 42% унікальних і рідкісних родовищ підземних мінеральних вод [5, с. 6].

Рівень соціально-економічного розвитку Карпатського регіону визначається як середній. Величина валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу (грн) у 2018 р. становила 56 430 грн. Львівська область є лідером серед областей району, і цей показник становив у 2018 р. 70 173 грн, а Чернівецька область має один із найнижчих показників в Україні – лише 37 441 грн [7]. У табл. 1 відображено динаміку валового регіонального продукту Карпатського економічного

Таблиця 1

Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу за 2016–2018 рр.

Регіон, область	грн			%		
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Україна	55899	70233	84235	100,0	100,0	100,0
Закарпатська область	25727	34202	41706	46,0	48,7	49,5
Івано-Франківська область	37220	46312	57033	66,6	65,9	67,7
Львівська область	45319	58221	70173	81,1	82,9	83,3
Чернівецька область	23365	31509	37441	41,8	44,9	44,5
Карпатський економічний район	36233	46555	56430	64,8	66,3	67,0

Джерело: сформовано і розраховано за даними [8]

Таблиця 2

Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за 2016–2019 рр.

Регіон, область	Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, тис грн			
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Україна	13390477,3	11025535,2	10074279,3	16255671,8
Закарпатська область	5911,7	13838,9	45883,4	14051,2
Івано-Франківська область	119686,7	370373,0	293643,0	248495,0
Львівська область	103973,6	241440,7	284509,7	221270,4
Чернівецька область	13799,6	23759,6	21410,0	30112,9
Карпатський економічний район	243371,6	649412,2	645446,1	513929,5

Джерело: сформовано і розраховано за даними [8]

району за 2016–2018 рр. у розрізі областей та порівняно з Україною у цілому. Незважаючи на позитивну тенденцію зростання досліджуваного показника, валовий регіональний продукт Карпатського регіону значно менший рівня загальноукраїнського й у 2018 р. становив лише 67% від показника по Україні у цілому.

Причинами ситуації, що склалася, є, зокрема, несприятливі природно-господарські особливості, характерні для Карпатського економічного району:

складні для господарювання гідрологічні й кліматичні умови; погіршена транспортна доступність; низькі питомі показники забезпечення орними землями; неоптимальна через значне зменшення покритої лісом площі структура земельного фонду тощо. Окрім того, у Карпатському регіоні України спостерігається активізація екологічно несприятливих явищ: загрозливі й катастрофічні паводки, ерозія ґрунтів, забруднення поверхневих і підземних вод, вітровали, ураження лісів шкідниками та хворобами [5, с. 6].

Одним з основних економічних показників ресурсозбереження є капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища (табл. 2). За визначенням Державної служби статистики України, капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища – це інвестиції у придбання нових і тих, які були у використанні, або виготовлення власними силами для власного використання матеріальних і нематеріальних активів,

витрати на капітальний ремонт та модернізацію, що здійснюються з метою охорони навколишнього природного середовища [8].

Як можна побачити з табл. 2, капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за 2016–2019 рр. характеризуються неоднозначною динамікою. Якщо по Україні у 2019 р. порівняно з 2018 р. спостерігається суттєве зростання досліджуваного показника – на 6 181 392,5 тис грн, або на 61,4%, то по Карпатському регіону капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища у 2019 р. порівняно з 2018 р., навпаки, зменшилися на 131 516,6 тис грн, або на 20,4%. Чернівецька та Закарпатська області характеризуються порівняно низьким рівнем капіталовкладень протягом усього досліджуваного періоду.

Серед екологічних показників ресурсозбереження центральне місце належить дослідженню обсягу викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря (табл. 3). Хоча порівняно з іншими економічними районами України у Карпатському регіоні рівень забруднення атмосферного повітря є нижчим, що пов'язано з менш поширеним розвитком промислового виробництва, усе ж проблема скорочення викидів є важливою і потребує вирішення.

У Карпатському економічному районі найбільша кількість викидів забруднюючих речовин (73%) в атмосферне повітря від стаціонарних джерел припадає на постачання електроенергії, газу,

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за 2016–2019 рр.

Регіон, область	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис т			
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Україна	3078,1	2584,9	2508,3	2459,5
Закарпатська область	4,9	3,2	4,0	3,7
Івано-Франківська область	196,7	198,3	221,4	205,0
Львівська область	103,1	109,1	106,7	88,9
Чернівецька область	3,0	3,3	2,7	2,4
Карпатський економічний район	307,7	313,9	334,8	300,0

Джерело: сформовано і розраховано за даними [8]

пари та кондиційованого повітря. Саме тому в розрізі областей найбільша кількість викидів припадає на Івано-Франківську область (табл. 3). За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, забруднення повітря є одним з основних чинників ризику для здоров'я, пов'язаних із навколишнім середовищем. Серед соціальних показників ресурсозбереження важливе місце посідає рівень захворюваності населення. Захворюваність населення у 2017 р. (кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 тис населення) становила по Україні у цілому 62 895 випадків; у розрізі областей Карпатського регіону: по Закарпатській області – 58 744, по Івано-Франківській області – 84 711, по Львівській області – 76 943, по Чернівецькій області – 63 265 випадків [8]. У цьому контексті варто зазначити, що одним із методів боротьби зі збільшенням рівня захворюваності населення є проведення активної екологічної політики з метою поліпшення ситуації із забрудненням атмосферного повітря, якістю питної води та поводження з відходами.

Незбалансованість розвитку економіки, неналежне ставлення до використання природних ресурсів призводять до нераціонального природокористування і погіршення стану довкілля в Карпатському економічному районі. Найбільший тиск на навколишнє природне середовище в регіоні спричиняють: автотранспортна і залізнична галузі; сільськогосподарське виробництво; потужні джерела електромагнітних полів; нехтування наукового обґрунтування вирубки лісів, що супроводжується виникненням низки проблем (ерозія, руйнування родючості шару ґрунту) [3, с. 140].

Тактика природоохоронних дій щодо досягнення цілей ресурсозбереження повинна базуватися на об'єктивній оцінці реальних можливостей вирішення екологічних проблем регіону з урахуванням їх пріоритетності. Карпатський регіон на відміну від інших регіонів України (таких як Донбас, Придніпров'я) не має поширеного забруднення загального площинного характеру. Але в деяких місцях сформувалися стійкі вогнища загрозового екологічного стану (наприклад, у межах Дрогобицької агломерації, де потужні гірничо-хімічна, нафтопереробна, лакофарбова та інші

галузі промисловості становлять загрозу розвитку рекреаційного господарства; аналогічна ситуація склалася й у межах Львівсько-Волинського вугільного басейну) [3, с. 140].

Основною характеристикою сучасної регіональної ресурсозберігаючої політики повинна бути орієнтація на проведення комплексу заходів, які швидко реалізуються, охоплюють різні аспекти та дають змогу досягти максимального ефекту. У стратегії регіонального розвитку Карпатського регіону, який володіє значними резервами освоєння природно-ресурсного потенціалу, ресурсозбереження має зайняти одне з ключових місць, розглядаючись при цьому як важливий напрям забезпечення соціально-економічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

Сучасний стан ресурсозбереження у Карпатському економічному районі характеризується низкою проблем економічного, екологічного та соціального характеру. Кардинальне їх вирішення можливе було б на основі залучення досвіду й технологій розвинених країн, структурних змін в економіці тощо. Безперечно, на це потрібні значні фінансові й часові ресурси. Для повноцінної реалізації ресурсозберігаючої політики необхідним є застосування адміністративних і економічних важелів на макроекономічному рівні, а також стимулювання використання ресурсозберігаючих технологій на регіональному та мікроекономічному рівнях. На основі проведеного дослідження можна запропонувати такі пріоритетні напрями проведення ресурсозберігаючої політики у Карпатському економічному районі: регулярний моніторинг стану ресурсозбереження у регіоні; широке використання у галузях переробної промисловості вторинної сировини; упровадження безвідходних або маловідходних технологій виробництва; стабілізація земельного фонду; ефективне регулювання лісокористування, підтримання продуктивності лісів, активне лісовідновлення; збереження рекреаційних ресурсів; підвищення мотивації до впровадження ресурсозберігаючих проектів. На мікроекономічному рівні основними напрямками ресурсозберігаючої політики мають бути: використання вторинних ресурсів і відходів, зниження матеріаломісткості

продукції; вдосконалення технологічних процесів; зниження прямих утрат паливно-енергетичних та інших виробничих ресурсів; організаційно-технічні заходи з економії та раціонального споживання ресурсів; підвищення продуктивності праці, вдосконалення кадрового менеджменту.

Необхідність детального вивчення запропонованих напрямів ресурсозберігаючої політики на всіх рівнях управління економікою для можливості їх практичного застосування залишає поле для подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біла І.С., Красман Н.В. Розвиток ресурсозбереження в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 21. С. 53–58.
2. Брежнєва-Єрмоленко О.В., Галаганов В.О. Сучасний стан та перспективи розвитку політики ресурсозбереження на макрорегіональному рівні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 3. С. 23–28.
3. Гадзало А.Я. Концептуальні засади інституціонального забезпечення еколого-економічного стану Карпатського регіону. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 136–148.
4. Желібо Є.П., Гацька Л.П., Мурована Т.О. Перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/3.pdf.
5. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія : у 8 т. Т1. Екологічна безпека та природно-ресурсний потенціал / наук. ред. В.С. Кравців. Львів: НАН України. Інститут регіональних досліджень, 2013. 336 с.
6. Кубатко О.В., Іскаков А.А. Концепція ресурсозбереження у контексті забезпечення еколого-економічної безпеки національної економіки. *Механізм регулювання економіки*. 2017. № 4. С. 29–36.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.
8. Офіційний сайт Українського державного науково-дослідного інституту «Ресурс». URL : <https://ndiresurs.gov.ua/index.html>.

REFERENCES:

1. Bila, I.S. and Krasman, N.V. (2018), "Development of resource saving in Ukraine", *Infrastruktura rynku*, vol. 21, pp. 53-58.
2. Brezhnieva-Yermolenko, O.V. and Halahanov, V.O. (2017), "Current state and prospects of resource conservation policy development at the macro-regional level", *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 3, pp. 23-28.
3. Hadzalo, A.Ya. (2019), "Conceptual principles of institutional support of ecological and economic condition of the Carpathian region", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia: Naukovo-praktychnyj zhurnal*, vol. 2, pp. 136-148.
4. Zhelibo, Ye.P. Hats'ka, L.P. and Murovana, T.O. (2020), "Prospects for the development of environmental entrepreneurship in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 13 July 2020).
5. Kravtsiv, V.S. (2013), *Karpats'kyj rehion: aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku: monohrafiia u 8 tomakh. Tom 1. Ekolohichna bezpeka ta pryrodno-resursnyj potentsial* [Carpathian region: current issues and prospects: a monograph in 8 volumes. Volume 1. Ecological safety and natural resource potential], NAN Ukrainy. Instytut rehional'nykh doslidzhen', L'viv, Ukraine.
6. Kubatko, O.V. and Isakov, A.A. (2017), "The concept of resource conservation in the context of environmental and economic security of the national economy", *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, vol. 4, pp. 29-36.
7. Ofitsijnyj sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy (2020). Available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 12 July 2020).
8. Ofitsijnyj sayt Ukrain's'koho derzhavnoho naukovo-doslidnoho instytutu «Resurs» (2020). Available at: <https://ndiresurs.gov.ua/index.html> (Accessed 9 July 2020).